

Entre l'Escola del Bosc (1914) i l'Escola del Mar (1922): Dues iniciatives pedagògiques enmig d'una Dictadura

Isabel Vilafranca Manguán*

El dia 8 de maig de 1914 –fa poc més d'un segle– es va posar en marxa l'Escola del Bosc, a Montjuïc, una iniciativa de l'Ajuntament de Barcelona per tal de millorar la salut dels infants i que –a la llarga– va esdevenir una referència inexcusable del moviment de la renovació pedagògica. Es van obrir dues seccions, una de nois i una altra de noies, situant-se Rosa Sensat i Vilà (1873-1961) al capdavant de la segona. De fet, allà –a l'Escola del Bosc, una escola a l'aire lliure– Rosa Sensat va desenvolupar el seu assaig pedagògic més genuí, sobre la base dels principis pedagògics del naturalisme i del vitalisme que donava un gran protagonisme al desenvolupament físic, intel·lectual i social dels infants.

Al seu torn, l'any 1922 va obrir a la platja de la Barceloneta l'Escola del Mar, que va dirigir Pere Vergés i Farrés (1896-1970), fins que al 1938 –en plena Guerra Civil– les bombes de l'aviació italiana que queien sobre la ciutat Comtal van posar fi d'una manera traumàtica a aquella experiència pedagògica. És ben sabut que en tractar-se d'una construcció de fusta, l'Escola del Mar –situada arran de mar i a tocar de les instal·lacions portuàries– va ser destruïda per les flames de la barbàrie. Per bé que l'Escola Mar va continuar la seva trajectòria en altres indrets, mai més va tornar a ser el que va significar per la ciutat de Barcelona –i per extensió, per la pedagogia catalana– durant aquells setze anys d'intensa vida que van afavorir no només l'escolarització dels infants barcelonins sinó també –i no menys important– el seu creixement psicofísic, atès que la salut constituïa un objectiu de primer ordre.

Al marge del seu tràgic final, l'Escola del Mar fou el lloc on Pere Vergés va incloure el joc com a eina educativa, d'acord amb una tradició romàntica que es remunta al temps de Froebel. D'aquí que Jordi Brasó –especialista en la matèria– destaquï la dimensió lúdica de la pedagogia de l'Escola del Mar que posa en relació amb la influència de Thomas Arnold i, consegüentment, amb una anglofília pedagògica que emfasitza la importància dels jocs i dels esports i, molt especialment, dels escacs. A més de la seva vàlua acadèmica, Jordi Brasó se sent proper a la pedagogia de Pere Vergés, des del moment que va ser alumne de la Institució Pere Vergés de Badalona, per la qual cosa la seva anàlisi es troba amarada del sentit pedagògic del qui fou director de l'Escola del Mar.

Val a dir que en la dècada dels anys vint del segle passat –després dels quatre anys de la Gran Guerra– hom va confiar en l'educació. Mentre a Europa i Amèrica sorgia el moviment de l'Escola Nova, a casa nostra la renovació pedagògica era una cosa ben consolidada fins el punt que l'educació formava part de l'imaginari col·lectiu d'una

(*) Professora del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona. Membre del GREPPS (Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social) de la Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en l'àmbit de la història de l'educació, en l'estudi del pensament pedagògic, i en la dimensió ètica del fet educatiu. Adreça electrònica: ivilafranca@ub.edu

societat que aspirava a ser més culta i civilitzada. No debades, la premsa de l'època s'interessava per la qüestió, tal com es desprèn de la portada de *El Noticiero Universal*, de divendres 3 d'octubre de 1930, quan a les envistes de la Segona República l'Ajuntament de Barcelona preguntava si s'havien matriculat els infants de la ciutat en les escoles del municipi, ja fossin els grups escolars del Patronat Escolar creat el 1922 i clausurat per la Dictadura de Primo de Rivera, o bé les escoles anomenades nacionals que depenien de l'estat o, en establiments especials, com l'Escola del Bosc i l'Escola del Mar, endegades pel municipi barceloní. El que es volia aconseguir és que cap infant romangués fora de l'escola, una exigència que l'*ethos* republicà va assumir com una necessitat urgent. Efectivament, a partir del 14 d'abril de 1931 les campanyes a favor de l'escolarització dels infants es van fer encara més intenses, sota aquell lema de Rafael Campalans que –tot emulant la república platònica– recordava que «política vol dir pedagogia».

Per tal de resseguir aquest fil conductor –un eix central de la renovació pedagògica– la revista *Temps d'Educació* ha pensat que res millor que publicar els tres treballs que segueixen a continuació. En el primer, «L'Escola del Bosc, cent anys després. Allà on Rosa Sensat va sistematitzar la seva pedagogia», Albert Esteruelas Teixidó, Jordi Garcia Farrero i Isabel Vilafranca Manguán revisen la pedagogia sensatiana, dins d'un marc de referència doctrinal presidit pel vitalisme pedagògic. Per la seva part, en la segona aportació, Jordi Brasó –que ja va publicar en el núm. 47 de la nostra revista un article sobre «El joc de rescat a Catalunya. Un projecte educatiu a l'Escola del Mar de Pere Vergés»– completa el seu punt de vista sobre la qüestió amb aquest nou treball «Thomas Arnold, Pere Vergés i els jocs organitzats. Els escacs, un projecte educatiu a l'Escola del Mar (1922-1938)».

Ara bé, paga la pena tenir en compte que aquestes iniciatives es van dur a terme –abans de 1939– en unes condicions polítiques adverses. En efecte, el cop d'estat del General Primo de Rivera desencadenat el 13 de setembre de 1923 –un any després de la marxa sobre Roma dels feixistes– va imposar un govern dictatorial que es va perllongar durant més de set anys, fins la proclamació el 14 d'abril de 1931 de la Segona República. Ben mirat, i des d'una perspectiva històrica, tothom coincideix en assenyalar que la dictadura de Primo de Rivera va ser un assaig que va anticipar la llarga nit del franquisme. D'aquí que moltes de les disposicions i actituds del franquisme respecte la llengua i la cultura catalana es trobin *in nuce* en el directori militar que va dirigir les regnes de l'estat entre 1923 i 1930 i que, al capdavall, va ser el causant del descrèdit i enderrocamment de la monarquia. En aquest sentit, ens ha semblat oportú incloure «La nacionalització de l'educació durant la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930). El cas de Vilanova i la Geltrú» d'Alba Baiges López, jove investigadora del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona, en què a banda de donar una visió panoràmica sobre la política pedagògica del règim il·lumina aquell estat de coses general amb el cas concret d'una ciutat industrial com Vilanova i la Geltrú. Al capdavall, la Catalunya-ciutat del Noucentisme també es devia reproduir en altres ciutats, a banda de Barcelona, com ara Terrassa i Vilanova i la Geltrú. En darrer terme, allà –al costat del Far de Sant Cristòfol– va morir l'any 1954 Eugeni d'Ors, el factòtum de l'ideari noucentista i director d'Instrucció Pública de la Mancomunitat de Catalunya fins que fou defenestrat (1920).

És hora de cloure aquesta breu presentació que no té altra intenció que fer palès l'interès per recuperar la memòria de dues instàncies educatives d'avantguarda, com

van ser l'Escola del Bosc (inaugurada el 1914) i l'Escola del Mar de Barcelona (oberta el 1922), al capdavant de les quals es van situar pedagogs de soca-rel com Rosa Sensat i Pere Vergés. Ara –quan acabem de celebrar el setantè aniversari de la fi del nazisme, esdevingut el mes de maig de 1945– sembla d'allò més oportú retornar a les fonts d'un model escolar modern, progressista i innovador que va fer de la vida –globalment considerada, no només intel·lectual– el seu centre d'interès més preuat. Si la barbàrie del totalitarisme apel·lava al tot sota la direcció d'un únic líder (duce, führer, caudillo, conductor), que a l'estat espanyol va comptar amb el precedent de la dictadura de Primo de Rivera, el sentit d'aquelles iniciatives pedagògiques, veritables repúbliques escolars, era guiat per un tremp inequívocament democràtic.

Lamentablement, la dictadura de Primo de Rivera en un primer moment, i el franquisme més tard –amb les bombes de 1938 que van destruir l'Escola de Mar, i poc després amb la separació i empresonament de molts mestres renovadors– va capgirar el tremp d'una pedagogia que, a partir del 26 de gener de 1939, va quedar segrestada per una doctrina totalitària que no volia saber res de l'Escola Nova. Fet i fet, el franquisme desqualificava aquell moviment per allunyar-se dels principis de l'escola tradicional, autoritària i religiosa, que propugnava el nacional-sindicalisme i el nacional-catolicisme, en una atmosfera presidida pels vents que procedien del feixisme italià i del nazisme alemany. Després d'aquells anys de foscors, i quan la memòria constitueix una categoria pedagògica de relleu, sembla d'allò més oportú revisar la trajectòria d'aquestes dues escoles modèliques –la del Bosc i la del Mar– que aspiraven a formar uns ciutadans i ciutadanes exemplars, dignes de viure en una ciutat que des del Noucentisme havia esdevingut capital de Catalunya i que, per consegüent, estimava l'educació i la cultura. I això malgrat les temptacions totalitàries, primer amb la dictadura de Primo de Rivera i, més tard, amb el franquisme. Si la memòria es fa pedagogia, aquests moments de reflexió històrica també esdevenen temps d'educació.